

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОГО ПРАВА

УДК 349.2

Іншин Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
професор кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
Заслужений юрист України

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА ПРАЦЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ПІДХІД

У представлений статті розкривається сучасне розуміння змісту та сутності права на працю як одного з фундаментальних прав людини. Обґрунтовано, що основою розвитку трудового законодавства та відповідно перспективним напрямом регулювання трудових відносин є стимулювання розширення засад свободи праці, які включають право на працю, що кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується. Сучасний зміст та сутність права на працю охоплюють свободу зайнятості особи, свободу обрання роду занять і професії при реалізації свого права на працю, свободу трудового договору, свободу в процесі самої праці тощо. Акцентовується увага на тому, що провідним напрямом реформ у соціальній сфері є врахування досвіду провідних європейських країн світу при прийнятті Трудового кодексу України

Ключові слова: право на працю, зайнятість, свобода праці, свобода трудового договору, соціальні проблеми, реформи.

Inshyn M. The essence and content of the right to work: a theoretical and legal approach

In the present article the modern understanding of the meaning and essence of the right to work as one of the fundamental human rights are given. In the article is proved, that the basis of labor legislation and pursuant promising area of labor relations is to encourage the expansion of the principles of freedom of labor, which include the right to work, everyone freely chooses or freely agrees. The modern meaning and essence of the right to work cover freedom of employment the person, freedom of election occupation and profession while their right to work, freedom of employment contract, freedom in the process of labor itself and others. The attention is paid to the leading direction of reforms in the social sphere, which is the use of experience of the leading European countries in adopting the Labor Code of Ukraine

Key words: right to work, employment, labor freedom, freedom of labor contract, social issues, reform.

Иншин Н.И. Сущность и содержание права на труд: теоретико-правовой подход

В представленной статье раскрывается современное понимание содержания и сущности права на труд как одного из фундаментальных прав человека. Обосновано, что основой развития трудового законодательства и соответственно перспективным направлением регулирования трудовых отношений является стимулирование расширения основ свободы труда, какие включают право на труд, который каждый свободно выбирает или на который свободно соглашается. Современное содержание и сущность права на труд охватывают свободу занятости личности, свободу избрания рода занятий и профессии при реализации своего права на труд, свободу трудового договора, свободу в процессе самого труда и тому подобное. Акцентируется внимание на том, что ведущим направлением реформ в социальной сфере является учет опыта ведущих европейских стран при принятии Трудового кодекса Украины

Ключевые слова: право на труд, занятость, свобода труда, свобода трудового договора, социальные проблемы, реформы.

Актуальність дослідження. У складних економічних умовах, в яких сьогодні перебуває Україна, одним із важливих напрямів розвитку економіки країни та зростання добробуту населення є стимулювання різних форм зайнятості населення, збільшення кількості робочих місць для ефективної реалізації всіма охочими свого права на працю. Саме реалізація сьогодні конституційного права на працю є запорукою для кожної людини створення і здобуття для себе і своєї сім'ї законних джерел існування, сприяє розвитку та реалізації особистих, творчих та професійних здобутків, створює основу соціальної захищеності особи у випадку настання різноманітних соціальних ризиків. Сучасний зміст та сутність права на працю обумовлюють не лише розвиток механізмів регулювання гарантування, реалізації та охорони цього права, а й визначають всю спрямованість галузі трудового права на цьому етапі розвитку держави.

Безумовно, реформи в економіці обумовлюють поступову трансформацію змісту права на працю у бік розширення його меж. Саме тому сьогодні, коли держава потребує стимулювання економіки за рахунок отримання фінансових інвестицій, важливою умовою цього процесу є розвиток та оновлення правового регулювання права на працю та відповідне вирішення проблем, які існують у цій сфері. Перші кроки у цьому напрямі здійснюються вже досить давно – це систематичне внесення змін та доповнень до чинних нормативних актів у сфері праці та розробка і прийняття нових актів у цій сфері з метою максимально ефективного регулювання права на працю. З цього приводу слід

зазначити, що, наприклад, лише за останні десять років до Кодексу законів про працю України було внесено біля шістдесяти змін та доповнень (у 2016 році – 6, з початку 2017 року – 2), було прийнято Закони України «Про професійний розвиток працівників» (22 січня 2012 року), «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (22 червня 2012 року), нова редакція Закону України «Про зайнятість населення» (05 липня 2012 року), «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (28 грудня 2014 року) та інші. У сфері регулювання праці окремих категорій працівників прийнято нові Закони та редакції Законів України «Про прокуратуру», «Про національну поліцію», «Про державну службу», «Про судоустрій та статус суддів» та інші. Триває реформа системи соціального страхування, зокрема, з 01 січня 2016 року Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24 грудня 2015 року № 909-VIII внесено низку змін до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08 липня 2010 року № 2464-VI, за яким зменшена ставка ЄСВ з 15 % до 22 %, урядом майже удвічі з 01 січня 2017 року підвищена мінімальна заробітна плата до 3 200 грн, триває робота з прийняття Трудового кодексу України № 1658, який поданий ще у грудні 2014 року до Верховної Ради України.

Стан дослідження. Необхідно окремо констатувати, що сучасному розумінню змісту та сутності права на працю за існуючих економічних умов присвячено чимало публікацій. Зокрема, у юридичній літературі право на працю за трудовим законодавством досліджувалось у працях таких відомих вчених, як: Я.І. Безугла, В.Я. Бурак, І.В. Зуб, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, Т.А. Занфірова, В.Л. Костюк, С.С. Лукаш, А.Р.Мацюк, Н.О. Мельничук, П.Д. Пилипенко, О.І. Процевський, С.М. Прилипко, В.І. Щербина, Г.І. Чанишева, Н.М. Хуторян, О.М. Ярошенко тощо. Безперечно, наукові розробки такого характеру сприяють розвитку трудового права та є каталізатором формування нового теоретичного узагальнення еволюції соціально-трудових відносин, їх впливу на розвиток громадянського суспільства. Водночас, враховуючи подальший розвиток трудового законодавства, дослідження сутності права на працю в сучасних умовах залишається

актуальним та необхідним, що й обумовлює обрання теми статті.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно відзначити, що характерною рисою сучасних моделей соціально-трудових відносин є асиметричність, проявом якої є негативна динаміка щодо балансу інтересів основних суб'єктів цих відносин — найманих працівників та роботодавців. Все виразніше порушення балансу інтересів на користь роботодавців, відхід від здобутків «золотих» 70-х — 80-х років ХХ століття дає підстави стверджувати про «десоціалізацію» відносин між працею і капіталом як тенденцію функціонування соціально-трудової сфери останніх двох десятиліть. Чинники, що дестабілізують соціально-трудову сферу та породжують багаточисельні асиметрії у цій царині, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер [1, с. 5]. У сфері соціально-трудових відносин роботодавці та їх організації переважно зосереджені на забезпеченні своїх корпоративних інтересів та зниженні соціальних гарантій працівникам. Водночас сучасне спрямування зусиль суспільства та держави на здійснення сучасних демократичних, соціально орієнтованих ринкових перетворень засвідчує об'єктивну і закономірну потребу у виробленні концептуально нових підходів до правового регулювання відносин у сфері праці на основі формування конструктивних, дієвих та доступних механізмів реалізації, гарантування та захисту права особи на працю та інших пов'язаних із ним трудових прав, розвитку відносин стратегічного соціального партнерства між працівниками, роботодавцями, їх організаціями, органами місцевого самоврядування і державою.

Тим часом складність досягнення балансу інтересів між сторонами трудових відносин, а також низька ефективність та складність проведення в Україні соціальних реформ викликані тим, що, по-перше, українське суспільство та держава перебувають у перманентній стадії перехідного періоду становлення; по-друге, складність розвитку інститутів державної влади та громадянського суспільства; по-третє, відсутність якісних реформ у економічній та фінансовій сферах; по-четверте, домінування політичних над економічними, соціальними та правовими чинниками розвитку суспільства та держави; по-п'яте, відсутність єдиної мети та стратегії соціальних реформ та суспільного консенсусу.

Незважаючи на ці та інші обставини, суспільство та держава потребують нагальних та якісних соціальних реформ за участю громадянського суспільства, які б враховували попередні позитивні та

негативні здобутки.

Наділення України якостями соціальної держави підкреслює важливість реального визнання та закріплення системи соціальних прав особи через визначення правових механізмів забезпечення їх реалізації, гарантування, охорони та захисту. У цьому контексті буде справедливим вказати, що соціальні права, серед яких одне з основних місць займає право на працю, мають бути не просто «соціальним наміром» держави, а містити чіткі та доступні механізми їх реалізації. У соціальній державі кожен має право знати не лише перелік гарантованих соціальних прав, а їх обсяг та зміст. Разом із тим норми Основного Закону України досить часто визначають лише декларативні засади прав та свобод людини. Згідно зі статтею 23 Конституції України права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (стаття 23 Конституції України). Таким чином, сучасні соціальні права людини, зокрема право на працю, базуються на свободі волі людини, яка включає в себе засади свободи праці, закріплені статтею 43 Конституції України.

Сучасне розуміння змісту права на працю охоплює декілька сфер. Це і свобода зайнятості особи, тобто можливість обирати форму зайнятості – навчання і підвищення своїх здібностей, або найману працю чи самозайнятість, поєднання цих форм зайнятості тощо; і свобода обрання роду занять і професії при реалізації свого права на працю; і свобода трудового договору, що передбачає вільне обрання місця роботи, строку і особливостей умов, на які укладається договір; і свободу в процесі самої праці, що передбачає можливість відмови від роботи, необумовленої трудовою функцією працівника, можливість вільного звільнення при зміні умов праці, можливість припинення трудових відносин за власним бажанням, застосування заходів захисту порушених трудових прав тощо. При цьому кожна із зазначених сфер є настільки широкою, що охоплює не лише названі нами моменти, а включає в себе різноманітні складові та особливості, що охоплюють, у тому числі, право людини не працювати певний час як за власним

бажанням, так і при умові настання соціального ризику – безробіття. Держава створює відповідні механізми для забезпечення ефективної зайнятості населення та подолання явища безробіття, для чого намагається підвищити якість регулювання, в тому числі і законодавства про працю.

Необхідно відмітити, що важливе значення для розвитку в Україні цивілізованих соціально-трудових відносин, які б відповідали потребам громадянського суспільства і соціально орієнтованої ринкової економіки, має урахування досвіду регулювання права на працю, що у пріоритеті сьогодні у високорозвинених європейських країнах. Високого рівня соціально-економічного розвитку в цих країнах досягнуто значною мірою завдяки конструктивній співпраці між соціальними партнерами. Досвід розвинених країн переконливо свідчить, що ефективність реалізації права на працю, високі соціально-економічні результати досягаються лише за умови, що соціальні партнери як зацікавлені учасники регулювання соціально-трудових відносин беруть на себе і несуть рівнозначну відповідальність за розробку й виконання взаємоприйнятних рішень і збереження соціальної злагоди [2, 286]. Соціальне партнерство у європейських країнах є одним зі шляхів забезпечення зайнятості населення та захисту його від безробіття; створення сприятливих умов для безпеки здоров'я працівників у процесі праці, а тим самим зниження рівня травматизму на виробництві; своєчасного отримання заробітної плати, що не нижча за прожитковий мінімум, та відповідності рівню заробітної плати, що є у певній галузі виробництва; забезпечення нормального режиму праці та відпочинку; реалізації права працівників на участь у регулюванні соціально-трудових відносин на підприємстві. Тому саме своєчасне забезпечення формування дієвого механізму гарантування, реалізації та стимулювання охорони права на працю є запорукою зниження революційних настроїв в державі, які безпосередньо пов'язані з рівнем соціального забезпечення працівників. Так, статистичні опитування, проведені Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у грудні 2016 року, свідчать, що 48,5 % українських громадян готові до участі в акціях протесту, 45,6 % – не готові, а ще 5,9 % не визначилися з цього приводу. При цьому такі протестні прагнення обумовлені разом з іншими політичними та економічними проблемами в державі, соціальними проблемами держави, що тягнуть зниження особистого благополуччя людей [3]. Саме соціальні проблеми за статистичними

дослідженнями у 2013 році були головними, які турбували громадян у 2013 році (найгострішою проблемою в суспільстві була проблема безробіття (53 %), навіть порівняно з проблемами корупції у державних органах (51 %), та низький рівень виробництва (43 %)), відповідно саме соціальний фактор, також обумовив протестні виступи у державі у 2013-2014 роках [4].

Враховуючи те, що саме Трудовий кодекс України, який сьогодні знаходиться на розгляді Верховної Ради України, має стати трудовою (соціально-економічною) Конституцією, яка спрямована на досягнення єдності українського суспільства, зниження соціальної напруги та гармонійне поєднання інтересів працівників та роботодавців, представлений проект у змісті реалізації права на працю потребує доопрацювання у напрямі посилення прав та інтересів працівників, збалансування прав та інтересів роботодавців, у напрямі посилення соціального партнерства, підвищення гарантій працівників на ринку праці, забезпечення мобільності та професійного зростання працівників.

Висновок. Проблеми соціально-трудової сфери є тими першочерговими суспільними проблемами, які сьогодні потребують свого негайного вирішення. В умовах економічної кризи та нестабільності ринку праці для ефективної реалізації права на працю у різних сферах господарювання, держава повинна врахувати розширення меж змісту права на працю та спрямувати трудове законодавство у бік закріплення нових складових права на працю, що будуть базуватися на свободі вибору роду занять та забороні примусової праці. Лише таким чином повинні створюватися найбільш сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій, що у свою чергу сприятиме підвищенню рівня зайнятості населення, збільшенню обсягів виробництва в короткий термін, виведенню тіньових схем оплати праці, впровадженню новітніх або перспективних ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій. При цьому ефективне застосування договірних засад правового регулювання соціально-трудових відносин в сучасних умовах може стати тим напрямом, що допоможе зниженню соціальної та політичної напруги в українському суспільстві, допоможе виробленню нових концептуальних засад регулювання трудових відносин, сприятиме розвитку науки трудового права та буде каталізатором еволюції соціально-трудових відносин у векторі європейського розвитку та

формування справжнього громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Колот А.М. Еволюція ролі держави та інструментарію її впливу на розвиток соціально-трудової сфери / А.М. Колот // Соціально-трудові відносини: теорія та практика: зб. наук. праць. – 2011. – № 1. – С. 5-13.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О.А. Грішнова. — К.: Знання, 2004. — 535 с.
3. Готовність населення України до участі в акціях соціального протесту: Київський міжнародний інститут соціології // Електронні ресурс. – [Режим доступу]: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=685&page=1> /.
4. Проблеми, які турбують громадян. Соціальна група «Рейтинг» // Електронні ресурс. – [Режим доступу]: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14065/>.

УДК 349.2

Костюк Віктор Леонтійович,
доктор юридичних наук, доцент,
заступник завідувача відділом

Головного науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України, професор кафедри
муніципального права та адміністративно-правових
дисциплін Національного університету
«Острозька академія», професор НаУКМА

ПЕНСІЙНЕ ПРАВО В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджуються особливості сучасного стану пенсійного права через призму новітніх підходів до розуміння пенсійного забезпечення, проблем його реформування. Акцентується увага на його конституційно-правовій природі пенсійного забезпечення. Наголошується на важливості розбудови пенсійного права на основі оптимального поєднання державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення, пенсійного страхування. Відзначаються основні науково-теоретичні підходи новітнього розвитку пенсійного права, удосконалення механізмів реалізації права на пенсійне забезпечення. Зроблені висновки та пропозиції.

Ключові слова: пенсія; пенсійне забезпечення; право на пенсійне забезпечення; пенсійне законодавство; пенсійне право; пенсійна реформа.

Kostyuk V. The pension law in modern time: science and theoretical approach

This article examines the features of the current state of pension rights in the light of new approaches to understanding the pension problems of its reform. The attention was payed